

RYSZARD JADCZAK

CZY JEST MOŻLIWA ETYKA UNIWERSALNA?

Dyskusja nad uniwersalizmem zainicjowana w Polsce w latach osiemdziesiątych przez Janusza Kuczyńskiego, nabrała ostatnio nowych rumieńców, inspirując m. in. takie wydarzenia jak Pierwszy Światowy Kongres Uniwersalizmu (1993) czy Pierwszy Polski Kongres Uniwersalizmu (1994), oraz szereg publikacji, tak opowiadających się za ideą uniwersalizmu, jak i wobec niej krytycznych.

Pojęcie „uniwersalizmu” zdaje się już na dobre przeniknęło do etyki, czego dowodem może być konferencja nt *Czy jest możliwa etyka uniwersalna?*, odbyta w dniach 26-28 września 1994 r. w Siedlcach. Jej inicjatorami były Sekcja Etyki Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Polski Oddział Międzynarodowego Towarzystwa Uniwersalizmu oraz Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach. Nad stroną organizacyjną pieczę sprawował Janusz Sekuła.

Na zaproszenie do udziału w Konferencji odpowiedziało ponad 30 osób reprezentujących różne środowiska i profesje: filozofowie, etycy, socjologowie, psychologowie, prawnicy, kulturoznawcy, politolodzy, religioznawcy, fizycy. Przygotowane przez nich referaty w większości zostały wydrukowane w zbiorze materiałów konferencyjnych pod red. J. Sekuły (WSR-P Siedlce, 1994). Tu prezentujemy najważniejsze tezy tych wystąpień, które na konferencji i we wspomnianej publikacji zostały podzielone na cztery części.

Części pierwszej, obejmującej trzy referaty, przyswiecało wezwanie Hansa Künga: „Nie ma globalnego porządku bez globalnej etyki”. Marian Filipiak (UMCS Lublin i WSP-R Siedlce) *przedstawił Hansa Künga koncepcję „światowego etosu”*. Zawiera się ona w istocie w trzech tezach, mianowicie: 1. Nie przeżyjemy bez światowego etosu. 2. Nie będzie pokoju na świecie bez pokoju i zgody między religiami. 3. Nie będzie pokoju i zgody między religiami, jeśli nie będzie prowadzony między nimi autentyczny dialog.

Praca H. Klinga *Projekt Weltethos*, ukazała się w 1990 r., a już w 1993 r. w Chicago odbył się Międzynarodowy Kongres (Parlament) Religii, który skierował do światowej społeczności „Deklarację globalnej etyki”. Wydarzeniu temu i jego znaczeniu poświęcił swój referat Tadeusz Margul (UMCS Lublin). Zasady etyki globalnej przyjęte we wspomnianej „Deklaracji” głoszą m. in.: 1. Wspólną naszą odpowiedzialność za porządek planetarny; 2. Wspólny obowiązek pokoju, sprawiedliwości i praw ludzkich; 3. Wspólny wysiłek w przeciwstawianiu się okrucieństwu. Próbę określenia warunków dla porozumienia w skali globalnej przedstawił Olgierd Cetwiński (PAN Warszawa) w referacie pt. *Światowa wioska — ziemia nieznana*. Jego zdaniem, taką szansę daje społeczeństwo globalne, zorganizowane w

autonomiczny układ korelacyjny, w którym są przestrzegane normy chroniące takie wartości jak: demokracja, tolerancja, wolności obywatelskie.

W części drugiej znalazły się referaty bezpośrednio odnoszące się do idei etyki uniwersalnej. Nieomal programowy charakter miał referat Janusza Sekuły pt. *O naturze i formowaniu etyki uniwersalnej*. Przez etykę uniwersalną rozumie nie istniejący jeszcze realnie, lecz założony jako możliwy do urzeczywistnienia zespół zasad zcalenia moralnego ludzkości. Takie rozumienie etyki uniwersalnej zakłada m. in.: 1. Świadomy i twórczy proces jej kształtowania; 2. Opowiedzenie się za zasadą współistnienia systemów aksjologicznych; 3. Rezygnację z jednostronnych interpretacji natury moralności; 4. Uznanie wielopoziomowości etyki uniwersalnej, której przedmiotem jest szeroko rozumiana etyczność.

Możliwość etyki uniwersalnej w świetle osiągnięć psychologii poznawczo-rozwojowej była przedmiotem wystąpienia Andrzeja Mirskiego (UJ Kraków). Autor skoncentrował się na przedstawieniu zasad etyki uniwersalnej w świetle badań Lawrence'a Kohlberga. Uznał za możliwe, sensowne i potrzebne stworzenie uniwersalnej, obywatelskiej etyki, która byłaby wspólną dla wszystkich, bez względu na rodzaj wyznania (czy bezwyznaniowości) i która byłaby włączona w ogólny program wychowawczy.

Jerzy Z. Hubert i Beata Szymańska (UJ Kraków) byli autorami *Propozycji modelu etyki uniwersalnej opartej na pojęciach negantropii i synergii*. Za argument takiego ujęcia może służyć fakt, że, ich zdaniem, np. zasada synergizmu, wzajemnego wzmocnienia, stanowi uogólnienie, rozszerzenie, „unaukowienie” zasady miłości bliźniego. Dalej, ponieważ jedynym źródłem negantropii termodynamicznej są poszczególne jednostki, stąd wynika konieczność uznania wartości każdej poszczególnej jednostki. Etyka uniwersalna jest więc tu styczna z etykami eksponującymi dobro i wartość każdej osoby ludzkiej. Za niezbędnością etyki uniwersalnej opowiedział się w referacie pt. *Zasada unitas in veritate jako przesłanka budowy etyki uniwersalnej* Józef Kosian (Uniwersytet Wrocławski). Za jedno z najbardziej istotnych zadań stających przed etyką uniwersalną, uznał przełamanie zaścianowości i partykularyzmu w pojmowaniu Boga, świata czy człowieka. Na pytanie: Kto lub co jest przedmiotem etyki uniwersalnej i jaki status odczynny posiada prawodawca moralny tej etyki?, próbował odpowiedzieć Kazimierz Wojnowski (Akademia Rolnicza, Poznań) w referacie pt. *Preliminaria ontologii etyki uniwersalnej*.

W części trzeciej znalazły się referaty, których autorzy próbowali ukazywać możliwości budowy etyki uniwersalnej, wychodząc od analizy różnych sfer życia społecznego (religia, nauka, prawo, ekonomia, polityka itp.). Tekst Romana A. Tokarczyka (UMCS Lublin) odnosił się do *Treści uniwersalnych w idei prawa natury*. Po systematycznym przedstawieniu takich m. in. zagadnień, jak: istota prawa natury, treść i funkcja prawa natury, autor stwierdził, że doktryna prawa natury wyraźnie skłania się ku równoważeniu sprzecznych celów i dążeń występujących we wszystkich znanych formach życia społecznego. *Aksjologiczna koncepcja nauki podłożem postulatu etyki uniwersalnej* to tytuł wystąpienia ks. Bernarda Hałaczka (ATK Warszawa). Koncentrował się w nim głównie na przeglądzie współczesnych poszukiwań zasad i dyrektyw globalnie wiążącej etyki.

Za *Uniwersalne normy etyczno-metodologiczne w nauce* uznał Władysław Krajewski (Uniwersytet Warszawski) 10 postulatów: 1. Intersubiektywnej komunikowalności; 2. Intersubiektywnej kontrolowalności; 3. Uwzględniania stopnia uzasadnienia; 4. Nieustającego krytycyzmu; 5. Poddawania wyników publicznej kontroli; 6. „Rzetelności empirycznej”; 7. Krytycyzmu i szacunku wobec poprzedników; 8. Oporu wobec nacisków zewnętrznych; 9. Uniwersalności nauki; 10. Demokracji w nauce. Normy te mają zarazem charakter metodyczny i etyczny.

Zdaniem Stefana Taczanowskiego (AG-H Kraków), autora referatu pt. *Termodynamiczno-informacyjne uwarunkowania wyborów moralnych*, trud postępowania etycznego, właściwego rozstrzygnięcia dylematów moralnych, niesienia dobra, znajduje swą fizyczną podbudowę w Drugiej Zasadzie Termodynamiki. Również relatywnie większą łatwość podejmowania decyzji na rzecz dobra przez ludzi o odpowiednim predeterminowanym *spectrum* możliwych wyborów staje się dzięki niej lepiej zrozumiała. Tematem referatu ks. Zbigniewa Sareło (ATK Warszawa) była *Etyka autonomiczna w kontekście chrześcijańskim*. Autor uznał m. in., że dyskusja pomiędzy przedstawicielami etyki wiary i etyki autonomicznej może się przyczynić do pogłębienia ujęć każdego z nich, a w konsekwencji do znacznego ich zbliżenia.

Edward Niesyty (Politechnika Poznańska) w referacie pt. *W jaki sposób wedle J. Maritaina możliwa jest etyka uniwersalna?* wskazał, że Maritain uważał etykę uniwersalną za możliwą wówczas, jeśli będziemy ją rozumieć jako coś dynamicznego, powstającego w kolejnych pokoleniach i kumulującego się, a jednocześnie jako wyraz naturalnych i wrodzonych ludzkich potrzeb. Tekst Joanny Ślósarek (Uniwersytet Łódzki) dotyczył *Uniwersalizmu etycznego w filozofii Romany Maharisziego*. Istotą tej filozofii jest przekonanie o identyczności struktury kosmicznej i ludzkiej stanowiącej naturalną podstawę dla orzeczenia o bezpośrednich implikacjach myśli, słów i uczynków człowieka, przejmowanych na mocy odwzorowania i rezonansu przez wszelki świat ożywiony i nieożywiony.

Ryszard Jadczyk (UMK Toruń) w referacie pt. *Uniwersalizm a etyka niezależna* za przykład stanowiska metodologicznego, które zakłada powszechność norm i jest adresowana do wszystkich ludzi bez wyjątku, podał etykę uprawianą w Szkole Lwowsko-Warszawskiej. W konkluzji stwierdził, że projektowana etyka uniwersalna musi spełniać przynajmniej dwa warunki: 1. Co do zakresu: odnosić się do wszystkich istot; 2. Co do źródeł i treści: być etyką niezależną od założeń światopoglądowych i ideologicznych. *Polityka a wartości uniwersalne* była tematem *Uwag metodologicznych*, jakie przedstawił w swym wystąpieniu Mirosław Karwat (PAN Warszawa). Podał 11 zasad, które winny być powszechnie przyjęte na terenie polityki i przez polityków. Projekt owych norm i relacji określił mini-universalizmem.

O wartościach uniwersalnych praw i wolności człowieka mówił Ryszard Rosa (Akademia Obrony Narodowej). Jego zdaniem, zagadnienia te należy ujmować w sposób holistyczny, w powiązaniu z innymi dziedzinami i wartościami życia, takimi jak: prawda, wolność, dobrobyt, sprawiedliwość i inne. Wartości te zalicza do uniwersalnych, godnych zainteresowania rodzącej się etyki uniwersalnej. Stanisław Balicki (Politechnika Wrocławska) w tekście pt. *Etyka państwa i prawa* wskazał na podstawową wartość w życiu społecznym i politycznym, jaką wedle niego jest sprawiedliwość, a w szczególności na jej rolę w legitymizacji władzy publicznej.

Tekst Józefa Krakowiaka (Uniwersytet Warszawski) pt. *Ontologia a przednakazowa i nadeudajmonistyczna etyka filozofii życia* odnosił się do różnych wersji etyki autonomicznej, ale najwięcej miejsca poświęcił stanowisku Heideggera. Upatruje w nim personalistyczną etykę autonomiczną.

Na konferencji były też referaty, w których pojawiły się nuty sceptycyzmu, choć, jak głosił tytuł tej części książki, był to *Sceptycyzm dobrą wiarą podyktowany*. Halina Promieńska (Uniwersytet Śląski, Katowice) w wystąpieniu pt. *Czy dowartościowywanie orzecznikowe etyki jest konieczne?* podała różne sposoby rozumienia uniwersalności etyki, w tym także możliwych nieporozumień związanych z używaniem określenia „etyka uniwersalna”. Wysunęła i broniła tezy, że etyka ze swej istoty jest albo uniwersalna, albo nie jest etyką.

Swe krytyczne uwagi do pytania *Czy jest możliwa etyka uniwersalna?* zgłosiła też Danuta Ślęczek-Czakon (Uniwersytet Śląski). Po rozpatrzeniu znaczeń orzecznika „uniwersalizm” i sklasyfikowaniu możliwych rozumień terminu „etyka uniwersalna”, wskazała na złudzenia i groźby, jakie towarzyszą próbom budowania etyki uniwersalnej. O *Blaskach i cieniach etyki uniwersalnej* mówił Henryk Borowski (Politechnika Lubelska). Stwierdził m. in., że na gruncie etyki normatywnej uniwersalizm jest niemożliwy, ponieważ: 1. Etyki normatywne dają wyraz różnym ideom, poglądom, dogmatom; 2. Nie da się wyprowadzić całej różnorodności ocen i norm moralnych z jednej, jedynej zasady; 3. Powinności są ze swojej natury oderwane od rzeczywistych potrzeb oraz od wartości.

Ograniczona autonomia moralności, czyli między uniwersalizmem a sytuacjonizmem, to tytuł tekstu Pawła Woronieckiego (WSP Olsztyn). Wskazał m. in., że mówiąc o etyce uniwersalnej, ujawnia się jednocześnie potrzebę sformułowania założeń „etycznej prakseologii” — z więc teorii sprawnego osiągnięcia tego, co godziwe. Ekspozycja problemu godziwości pokazuje, że ściśle konfliktowe rozumienie procesów społecznych przesłania możliwość zawierania racjonalnych kompromisów. Krzysztof Jarosław Brozi (UMCS Lublin) przygotował tekst pt. *Czy możliwy jest uniwersalny system wartości?* Przedstawił w nim problem wyjaśniania procesu tworzenia się wartości. Jego teza brzmiała: systemy wartości kształtowane są przez kontekst kulturowy, zatem ich uniwersalizacja może dokonywać się jedynie na drodze tworzenia jednej uniwersalnej kultury, co jest możliwe i potrzebne.

W części książki zatytułowanej *Prodromy etyki uniwersalnej*, Jerzy Kolarzowski (Uniwersytet Warszawski) w referacie *W stronę etyczno-prawnej konstytucji świata* wskazał na Powszechną Deklarację Praw Człowieka i Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka jako etapy na drodze do uniwersalnej aksjologicznie ludzkości. Ewa Klimowicz (UMCS Lublin) przedstawiła *Uniwersalizm w medycynie i etyce lekarskiej, jego odmiany i praktyczne konsekwencje*. Wyróżniła m. in. uniwersalizm „biologizyczny” i „humanistyczny”. W odniesieniu do uniwersalizmu w medycynie i etyce lekarskiej stwierdziła, że najważniejszym przejawem takiego uniwersalizmu jest poszanowanie dla moralnej autonomii pacjenta.

Leszek Pyra (Akademia Rolnicza, Kraków) w referacie pt. *O pewnym rozszerzeniu zakresu moralności*, podjął próbę zastosowania kategorii moralności i prawa do świata zwierząt. Po przedstawieniu istniejących stanowisk w tej kwestii, zwrócił m. in. uwagę na rolę działań praktycznych zmierzających do minimalizacji cierpień

zwierząt *Uniwersalizm etyki ekologicznej Henryka Skolimowskiego na tle innych koncepcji ekoetyki* był tematem wystąpienia Józefa Jaronia (WSR-P Siedlce). Podkreślił, że ekoetyka H. Skolimowskiego opiera się na przekonaniu o mocnych, wzajemnych związkach łączących kosmologię, eschatologię i etykę. Kosmologia jest tu traktowana jako dyscyplina filozoficzna, a model świata, który buduje, jest również modelem filozoficznym, określającym naturę, sens i cel świata. Na *Uniwersalny wymiar etyki ekologicznej (środowiskowej)* wskazał w referacie pod tym właśnie tytułem Włodzimierz Tyburski (UMK Toruń). Stwierdził m. in., że uniwersalizm etyki ekologicznej wynika nie tylko z tego, że dąży ona do rozszerzenia granic zbioru przedmiotów, którym przypisuje się znaczenie moralne, ale również z tego, że w jej ujęciu Ziemia-Planeta jest wspólnym domem dla wszystkiego, co żyje i elementem jednoczącym wszystko, co żyje. Waldemar Pycka (UMCS Lublin) w referacie *Uniwersalizm etyki sukcesu* dokonał próby spojrzenia na etykę sukcesu z perspektywy metafizycznej, wychodząc z założenia, że taka perspektywa ujawnia sukces w jego otwartości na dane aksjologiczne.

Nieomal każdy z wygłoszonych referatów wywołał żywe dyskusje. Uzupełniały je obszerniejsze wypowiedzi osób, których teksty referatów nie zdążyły już wejść do wspomnianego zbioru (m. in. Ryszard Wiśniewski — UMK Toruń, Ryszard Banajski — KG OF Warszawa). Konferencja wykazała, że wprowadzenie samo pojęcie uniwersalizmu w etyce rodzi pewne kontrowersje, to jednocześnie może ono pełnić niezwykle inspirującą rolę dla odnajdywania starych i nowych sensów oraz perspektyw dla tego działu refleksji nad człowiekiem i światem.